

TUULA HEIKKINEN

Minä, skeptikko:

Arno Kotro

Skeptikon mietteitä kummituksista, uskomushoidoista, koulusta, jumalasta. Entä mikä sai pesunkestävän helsinkiläisen lähtemään reissulle Kajaaniin?

ARNO KOTRO

KASVOT NÄYTTÄVÄT KARMEILTA. Ne ovat ilmestyneet mystisesti eteläspanjalaisen talon lattiaan, ja synkän katseen erottaa selvästi. Olen 10-vuotias ja katson veret seisauttavia kuvia Valittujen Palojen julkaisemasta kirjasta *Uskomatonta mutta totta* (1977).

Vähintään yhtä paljon selkäpiissä karmii artikkeli englantilaisesta Borleyn pappilasta, jota riivasivat meluhenget, salaperäinen kivisade ja itsekseni seiniin syntyvät kirjoitukset. Yhtenä yönä talossa asuneen perheen tytär oli säpsähtänyt hereille, kun tumma hahmo seisoj hänen vuoteensa vieressä.

Ei ihme, etten pitkään aikaan tiennyt, olisiko parempi nukkua kasvot seinään vai huoneeseen päin. Varsinkin, kun kirjan mukaan niin lattiasta tuijottavia kasvoja kuin Borleyn pappilaakin oli tutkittu tieteellisesti, eikä ilmiöille keksitty mitään järkevää selitystä.

Uskomatonta mutta totta tempaisi pienen pojan kertaheittolla parapsykologian pariin.

Kiinnostusta yliluonnollisiin ilmiöihin lisäsivät suvussa kulkevat kummitustarinat. Merkillisin niistä liittyy sekin pappilaan.

Isoisäni isä toimi 1920- ja 30-luvulla Paltamossa lääninrovastina, ja sitkeiden sukusaagojen mukaan talossa, jossa perhe asui, tapahtui monenmoista selittämätöntä.

Jo aikuisikään ehtinyt isoisä näki ruokasalin ovella läpikuultavan kartionmuotoisen hahmon, joka alkoi loitota, kun sitä yritti lähestyä. Ullakolta kuului askelia. Eläimet vauhkoonuivat ilman syytä. Ovet avautuivat itsestään. Salillinen ihmisiä hiljensi, kun väkijoukon läpi yhtäkkiä kulki hyhmäinen ilmavirta, kuin jokin jääkylmä olio.

Isoisä kertoi näkemästään hahmosta äidilleen, joka oli kauhistunut. ”Siis sinäkin olet nähnyt sen”, tämä oli sanonut.

Kertomuksista tekee vaikuttavan sekin, että isoisä oli skeptinen ja rationaalinen luonne – ei uskonut Jumalaankaan – ja kaipasi aina väitteille järkiperustelut. Kuolemaansa asti vuonna 1999 hän pysyi kannassaan, että kummituksiin hän ei usko, mutta toisaalta ei voi mitään sillekään, että näki mitä näki. Näki ja kuuli.

Minulle, kymmenenvuotiaalle pojalle, asia sen sijaan

oli selvä. Paltamon ja Borleyn pappilat, poltergeist ja aavekartio: yliluonnollisia ilmiöitä tapahtuu, mutta kun niitä ei osata selittää, niistä halutaan olla hiljaa.

Kiinnostus selittämätöntä kohtaan kasvoi. Perustin kaverin kanssa jopa yhdistyksen tutkimaan yliluonnollisia ilmiöitä. Työkalupakkiin kuuluivat ainakin taskulamppu, muistiinpanovälineet ja lämpömittari mystisten lämpötilavaihteluiden todentamiseksi.

Tieteellisesti merkittävät läpimurrot jäivät kuitenkin tekemättä.

LUMOUS MURTUU

Sittemmin terve skeptisyys alkoi nakertaa kummitusjuttujen tenhoa. Tuntui turhauttavalta, että mitään kelvollisia ja konkreettisia todisteita yliluonnollisista ilmiöistä ei ole saatu. Valitut Palat ei enää riittänyt lähteeksi sen enempiä kuin kaverin kaverin kokemat kummallisuudet.

Ensin menivät tontut ja joulupukki, ja aika pian perässä kummitukset.

Luulisi, että haamujahdista on mennyt maku laajemminkin, jo teknisen kehityksen vuoksi. Nykyäänhän melkein kaikilla on puhelimessa videokamera, ja jos aaveita vaeltaisi keskuudessamme, uskottavaa kuvamateriaalia olisi pitänyt saada jo kasapäin. Räyhähenkienkin puuhat olisi helppo saada purkkiin, kun julkisissa tiloissa on monesti jatkuva nauhoittava kameravalvonta.

Vaan mitään ei näy. Missä he ovat?

Eipä silti, useimmilla meistä lienee hätkähdyttäviä kokemuksia, jotka panevat miettimään, olisiko tapahtuneessa jotain sattumaa suurempaa. Olen esimerkiksi nähnyt unia, jotka tuntuvat ennustavan tarkasti jotain myöhemmin tapahtuvaa. Usein osumat liittyvät mitättömiin yksityiskohtiin: aamun lehdestä hyppää ensimmäisenä silmiin kummallinen kirjoitusvirhe, jonka olen nähnyt unessa edellisenä yönä.

Enneunet on kuitenkin nopeasti selitetty. Emme kiinnitä huomiota siihen, että unessa nähty ei toteudu, mutta sen sijaan listaamme herkästi pienetkin yhteensattumat ihmeiksi.

HÖMPPÄHOIDOT REHOTTAVAT

Kummitukset ovat harmittomia. Ennen muuta siksi, että niitä ei ole, mutta niillä ei myöskään tehdä isoa bisnestä. Uskosta kummituksiin ei ole sanottavasti haittaa – jos muutamaa unetonta yötä ei lasketa.

Kaikista irrationaalisista uskomuksista ei voi sanoa samaa.

Tiedebarometrin mukaan joka neljäs suomalainen on sitä mieltä, että homeopatia on tehokas tapa hoitaa sairauksia. Erilaisten vaihtoehtohoidojen lista on läkähdyttävä: on reikihoitoa, Rosen-terapiaa, enkelienergiaa, aivolamppuja, korvakynttilähoitoa, kaukoparannusta, kiviterapiaa, chakrojen tasapainottamista.

Samaan aikaan lääketieteen asiantuntijoihin suhtaudutaan yhä epäluuloisemmin. Tämä näkyy jo siinä, että aiempaa useampi jättää lapsensa rokottamatta. Päätös ei ole vastuuton pelkästään omaa lasta ajatellen, koska trendikäs luomuilu lisää epidemioiden riskiä.

Tervetullutta kehitystä ei ole sekään, jos velton relativismin hengessä ja lähinnä varoittavien kansainvälisten esimerkkien harhauttamina annamme apteekkien kaupitella rohtoja, joiden toimivuudesta ei ole näyttöä. Nythän apteekista saa jo homeopatiavalmisteita.

Kun tilanne on tämä, oikeastaan vähän harmittaa, että jätin väitöskirjan tekemättä. Olisin varmaankin tehnyt sen sosiologiasta, mutta se tuskin olisi haitannut. Nyt voisin ansaita kelpo rahat myymällä tohtori Kotron taikapilereitä – ja hakisin harmittomille kalkkitableteille tietysti myyntilupaa apteekissa.

Uskomushoitoihin viehtynyt ystävä kummasteli, että haluaisin poistaa vaarattomat homeopatiakapselit apteekeista samalla kun minulla ei ole mitään sitä vastaan, että viereisessä Alkossa myydään Koskenkorvaa. Kummasta mahtaa olla enemmän haittaa?

Kossupullolla ja homeopatiatuotteella on tietysti merkittävä ero. Kukaan ei väitä viinassa olevan ominaisuuksia, joita siinä ei ole. Ostaja saa juuri sitä, mitä valmistaja lupaakin. Sen sijaan uskomuslääkinnässä ihmisiä höynäytetään tuotteilla, jotka eivät toimi myyjän ja valmistajan kertomalla tavalla. Kuluttajansuoja on tässä merkillisen keho ja valvonta löperöä.

On jotenkin irvokasta, että viranomaiset pystyvät kyllä puuttumaan lääketieteen piirissä tehtyihin hoitovirheisiin, mutta kun kyseessä on jo lähtökohtaisesti perusteen hoito, kuten homeopatia, sen harjoittajat käytännössä välttyvät valvonnalta. Hoitoja arvioidaan eri mittatikuin, ja lepsuinta valvonta on juuri siellä, missä sitä eniten tarvittaisiin.

Humpuukihoitojen puolustuspuheet tuovat mieleen rikkoutuneen gramfonin samojen kliseiden pyöriessä keskustelussa vuodesta toiseen. Vai vieläkö joukossamme on joku, joka ei ole kuullut, että vaihtoehtohoidot kohtaavat ihmisen kokonaisvaltaisesti siinä missä länsimainen koululääketiede näkee ihmisessä vain yksittäisen sairauden? Ja sekin on totisesti käynyt selväksi, että viisaus luontaislääkinnän takana on ”ikivanhaa”. Jo muinaiset kiinalaiset...

Kuluttajansuojaa kaipaavat silloinkin, kun silmiin osuu televisio-ohjelmia, joissa astrologit, selvänäkijät, ennusta-

jat ja kaikenkarvaiset kanavoijat tarjoavat palveluitaan pahimmillaan aidosti hädänalaisille katsojille. Sub-kanavalla pyörivä Astral-tv veloittaa puhelimessa nyyhkiviltä epätoivoisilta melkein neljä euroa minuutissa. Jollakin viranomaistaholla luulisi olevan vähintään moraalinen velvoite puuttua asiaan.

Jäämme odottamaan.

KAIKKI KÄY – PAITSI LÄNSIMAINEN TIEDE

Yliopisto-opinnot aloitin 1990-luvun alussa. En oikein tiennyt, mikä minusta tulee isona, joten luin kiinnostuksen mukaan vähän kaikenlaista, etupäässä filosofiaa, sosiologiaa, psykologiaa ja yhteiskuntatieteitä yleisemminkin.

Filosofian ja sosiologian opiskelijoiden keskuudessa oli yhä muodissa postmoderni relativismi. Älyllisesti se ei ollut erityisen stimuloivaa mutta oli toisaalta helppoa, kun jo muutamalla mantralla pääsi piireihin. Pelkästään tuntemalla kuppilakeskusteluissa ”diskurssin” joka toiseen lauseeseen kuului joukkoon.

Nopeasti tuli selväksi sekin, että myös tiede on vain yksi tarina ja diskurssi muiden uskomusjärjestelmien joukossa eikä sillä ole mitään etuoikeutettua asemaa, ennemmin päinvastoin.

Relativismi ja hierarkioiden murtuminen ei nimittäin ollut täydellistä. Vaikutti siltä, että kylmän rationaalinen, näennäisobjektiivinen ja piilopatriarkaallinen tiede on selvästi arveluttavin lähestymistapa todellisuuden tutkailuun. Piti sitä paitsi muistaa, että mitään ”todellisuutta” ei oikeastaan ole olemassakaan; lopulta kaikessa on kyse pelkästä sosiaalisesta konstruktiosta ja vallankäytöstä, imagojen ironisesta leikistä, diskurssien mosaiikista.

Kaikki kelpasi, kunhan vain ilmaisi itseään riittävän epäselvästi mutta silti sen verran ymmärrettävästi, että kuulijalle välittyi vaikutelma länsimaisen tieteis-rationaalisen kulttuurin kritiikistä. Muistanpa senkin, että niin tenttikirjassa kuin kuppilaparlamentissa tuli vastaan näkemys Hitlerin keskitysleireistä valistuksen loogisena päätepisteenä.

Ehkä tämä meni nyt liian ilkeäksi. Samaan hengen vetoon on kohtuullista todeta, että opiskeluaikat olivat enimmäkseen antoisia. Muistelen lämmöllä niin ajatella avartavia luentoja kuin lukuisia keskusteluja ja illanviettoja terävä-älyisten ja hauskojen opiskelukavereiden kanssa.

Silti pitää hämmästellä, miten helposti kulloinenkin ajan henki vuosikymmenestä toiseen kaappaa älykkäät ja sivistyneet ihmiset otteeseensa – ja usein juuri heidät. Suomalaisen älymystön ja kulttuurivaikuttajiston historia ei ole kovin kunniakas: milloin on huuhtouduttu mukaan natsisympatioihin, milloin yksisilmäisen infantiliin vasemmistoradikalismiin tai löysään relativismiin. ”Varo virtauksia” lukee kyltissä Kallahden uimarannalla Vuosaaressa, ja vastaavan kyltin voisi vallan hyvin hakea yliopistonkin seinään. Niin laumaeläimiä olemme, että itsenäinen järjenkäyttö tuppaa aina häviämään heimohenkisyydelle.

Muotivirtaukset näkyvät myös siinä, mitkä mysteerit ja yliluonnolliset ilmiöt milloinkin ovat tapetilla. Aikoinaan elämöitiin ufoista, välillä kiinnostuksen

”Viidentoista opettajavuoden jälkeen voin jakaa usein julkisuudessaakin toistetun näkemyksen: Suomessa on loistava koululaitos. Mutta parannettavaakin on.”

kärkeen ovat kiillanneet lusikantaivuttelu, poltergeist tai telepatia. Nyt ilmapiiri näyttää suosivan terveysteemaa, ja yliluonnollista kenttää hallitsee erisorttinen henkiparannus.

OUTOJA TERMEJÄ, KUMMALLISIA KÄSITYKSIÄ

Opiskeluaikoina tyttöystäväni pääsi lääketieteelliseen tiedekuntaan ja odotin innolla, millaista tiedekeskustelua medisiinareiden keskuudessa käydään.

Olin pettynyt. Siinä missä sosiologinalut jaksoivat väsymättä spekuloida tieteestä valtahierarkioita uusintavana ideologiana, lääkiksessä tieteiden tehtävään ja olemukseen liittyvät pohdinnat tuntuivat jäävän valitettavan vähiin. Tämä on harmi, koska lääkäreitä tarvittaisiin laajemmin mukaan vaikkapa juuri vaihtoehtolääkinnästä käytävään debattiin.

Keskustelun tasoa nostaisi kummasti jo se, että otettaisiin termit haltuun. Julkiseen sanaan on juurtunut merkilinen käsite ”koululääketiede” – aivan kuin olisi muitakin lääketieteitä. Sana on tehokas retorinen ase uskomushoitoja puolustettaessa, ”koulu” kun tuo mieleen ahdasmielisen kontrollin, kurin ja auktoriteetit siinä missä ”vaihtoehtoiset hoitomuodot” henkivät avarakatseisuutta ja ennakkoluulo-

tomuutta. Vaikutelmaa voi vielä vahvistaa puhumalla ”länsimaisesta koululääketieteestä”, vaikka tieteen kriteerit eivät tietenkään muutu sen mukaan, missä maassa ollaan.

Ei ole olemassa ”vaihtoehtotiedettä”, ja esimerkiksi ”kiinalainen lääketiede” on mielenkiintoinen käsite; samaan syssyyn voisimme sitten puhua eurooppalaisesta ja kiinalaisesta matematiikasta.

Myös termit hypoteesi ja teoria on syytä pitää erillään. Tuon tuosta kuulee, että ”kehitysoppi on pelkkä teoria”. Taustalla on kuitenkin ajatus, että evoluutioteoria olisi pelkkä hypoteesi, oletamus, jonka tueksi ei ole vielä saatu riittävää näyttöä. Tämä ei tietenkään pidä paikkaansa.

Yleinen väärinkäsitys on, että tiede olisi todellisuutta koskevien väitteiden arsenaali ja sellaisena keino, koska se tarjoaa nyt erilaisia vastauksia kuin sata vuotta sitten. Mutta tiede ei ole läjä itsepäisiä uskomuksia vaan kriittinen ja itseään korjaava menetelmä ilmiöiden ja todellisuuden tutkimiseksi, ja parasta on juuri se, että uuden tutkimuksen ja todistusaineiston valossa teoriat muuttuvat ja täsmentyvät.

Pseudotieteet sen sijaan jäävät herkästi vangiksi omaan dogmaattiseen luolaansa ja pitävät kynsin hampain kiinni opinkappaleistaan, vaikka ne olisi moneen kertaan kumottu. Onkin nurinkurista, että juuri tieteellisen maailmankatsomuksen puolustajaan kerkeästi lyödään jääräpään leima.

Paltaniemen pappila valmistui 1836. Siellä ovat vierailleet mm. Elias Lönnrot, Eino Leino ja Mauno Koivisto – ja tarinoiden mukaan myös vainajien henkiä.

Ei myöskään ole loogista syyttää tiedettä kaavamaisesta ahdasmielisyydestä ja samaan aikaan pitää epäkohtana sitä, että tulokset ajan oloon muuttuvat.

Välillä toisaalta tuntuu, että koko sanaa ”tieteellinen” pitäisi välttää. Kun jonkin lääkeaineen tehoa ”ei ole tieteellisesti todistettu”, jää herkästi mielikuva, että aine kyllä vaikuttaa, mutta jossain keinotekoisessa ja teoreettisessa tieteen sfäärissä tehoa ei ole saatu esiin.

Terveysvalmisteiden tieteellisessä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole kyse arkielämälle vieraasta saivartelusta. Jos pitää selvittää rohdon vaikutuksia, juhlallisen oloinen tieteellisyys hän tarkoittaa vain sitä, että etsitään riittävä määrä ihmisiä, annetaan heille valmistetta ja verokkiryhmää käyttäen, koehenkilöt sokkouttamalla ja placeboefekti karsien katsotaan, tepsiikö aine. Ei sen kummempaa.

Tietenkään tieteellinen toiminta ei ole täydellistä. Tiede operoi vain sillä ymmärryksellä, jolle homo sapiens -lajin käsityskyky ja aivokapasiteetti vetävät rajat. Ja siellä missä on ihminen, siellä on myös virheitä, vilppiä, klikkejä, kateutta. Mutta tämä kaikki pätee tietysti myös pseudotieteisiin, ja niiden piirissä inhimilliset heikkoudet saavat valvonnan puutteessa rehottaa vielä villimmin.

Matkan varrella olen huomannut, että tieteellisen maailmankatsomuksen puolustaminen ja huuhaan kritisoiminen ei aina ole kiitollisinta puuhaa.

Esikoiskirjani ilmestyttyä 2003 olen aika ajoin saanut pyyntöjä kolumnistiksi eri lehtiin. Yleensä olen tarttunut tilaisuuteen ja käyttänyt annettua palstatilaa myös kriittisen ajattelun puolustamiseen. Metro-lehteen vuonna 2005 kirjoittamani kolumnin *Teetä ja homeopatiaa* saama palaute oli niin hapokasta, että säilyttääkseni uskon ihmislajiin liityin Skepsikseen tavatakseni kaltaisiani ahdasmielisiä tiedehöhröjä. En ole jäsenyyttä katunut.

Mieleen on jäänyt myös Helsingin Sanomien kolumni *Vau, sä oot Härkä* virittämä keskustelu. Kolumni käsittelee otsikkonsa mukaisesti horoskooppeja, ja se sai astrologien yhdistyksen puheenjohtajan pillastumaan. Sekä henkilökohtaisesti että julkisesti sain kuulla, että olisi parempi olla kirjoittamatta astrologiasta, kun en siitä mitään ymmärrä.

Oikeassa oli. En edelleenkaan ymmärrä siitä mitään.

ENTÄ SE JUMALA?

Välillä Skepsiksessä on käyty kipakkaakin keskustelua siitä, pitäisikö myös uskonnolliset väitteet ottaa järjestön agendalle tieteellisen kritiikin piiriin.

ARNO KOTHO

HELI KOTHO

***Paltaniemen kuvakirkon sakastista löytyi kuva ro-
vasti Andelinista, jonka
kerrotaan kummitelleen
pappilassa.***

Oma uskonnollinen kantani on varsin selvä: olen ateisti, vaikka sanaa vähän vierastankin. Termillä on kolkon fundamentalistinen sointi.

Ateismia on usein syytetty nöyryyden puutteesta, ylimielisyydestä ja itsekeskeisyydestä. Minusta se menee päinvastoin.

Eikö johonkin tiettyyn Jumalaan uskovien maailmankatsomus ole suuruusharhainen, eikö sitä vaivaa egosenttinen perspektiivivirhe? Kun miettii maailmankaikkeuden miljardeja galakseja, on hybrinen heure, että sen kaiken on luonut juuri minun uskontoni Jumala, johon minä vieläpä saan rukouksin henkilökohtaisen kontaktin. Voiko joku ilman narsistista mittasuhdeharhaa uskoa, että tuo Jumala on kiinnostunut siitä, seurustelenko samaa sukupuolta olevan kanssa vai en?

”Omaksi kuvakseen...?” Niinpä niin.

Oli kuvaavaa seurata aikoinaan TV1:n sarjaa *Mitä uskoa?*, jossa toimittaja kävi läpi eri uskontoja etsien omiin tarpeisiinsa ja arvomaailmaansa sopivaa Jumalaa. Koko mittaamattoman suuren kosmoksen luoja mukautukoon minun toiveisiini!

Maailmankaikkeus on mysteeri, joka ei ehkä avaudu meille koskaan. Ihmismielen suhde kosmoksen arvoituk-

seen ja tarkoitukseen on kukaties sama kuin sammakon suhde fysiikan kaavoihin: vastaamme tulee kognitiivinen lasikatto, johon lyömme päättämme itse sitä ymmärtämättä. Emme edes tiedä, mitä me emme tiedä.

Ehkä tuntemamme maailmankaikkeus on vain murunen jostain paljon suuremmasta – olemme bakteereita pöydänjalassa? Tai kenpäties maailmankaikkeus on 15-ulotteinen mutta aivojemme myötäsyttyiset tehdasetukset antavat meidän nähdä vain kolme ja ehkä ajatella neljää, sitten tulee raja vastaan kuin madolla, jonka pitäisi ymmärtää nykytaidetta?

Jumaladebateissa kummastuttaa se epätasällisyys, jolla jostain korkeammasta voimasta on tapana puhua. Jos minulta kysytään, uskonko Jumalaan, vastaus on kielteinen, jos kysymys viittaa kristinuskon Jumalaan, joka lähetti ainoan poikansa tapettavaksi syntiemme tähden ja jolla on näkemys siitä, saanko tavoitella lähimmäiseni puolisoa vai en. Sama koskee tietysti kaikkia eri uskontojen rakentamia jumalolioita.

Jos taas pohdinnassa on se, voiko maailmankaikkeudessa operoida jokin meille täysin tuntematon kosminen voima tai periaate, jonka toiminnasta, toiveista ja olemuksesta ei voi tehdä vähäisimpiäkään oletuksia, kysymys on

selvästi toinen. Ehkä sellainen on, mistäpä sen tietäisimme; ehkä on myös rinnakkaisuniversumeita ja vaikka mitä mahdollisia ja mahdottomia maailmoita ja käsittämättömiä todellisuuksia käsittämättömien etäisyyksien päässä.

Mutta on äärettömän epätodennäköistä, että jollakin kosmisella energialla tai millälie entiteetillä olisi mitään tekemistä keksimiemme jumalien – Osiriksen, Zeuksen, Ukon, Allahin tai Jahven – kanssa. Ja vaikka evankelisluterilainen nykyiispa puhuisi kuinka väljästi Jumalastaan, hänen on yhtä kaikki pidettävä kiinni siitä, että Jumala on määritellyt meille oikeaa ja väärää, Hän kuulee rukouksemme ja on herätellyt poikansa kuolleista. Ilman tällaisia uskomuksia kristinuskolta putoaa pohja.

Voisi kai tiivistää näinkin: olen sekä ateisti että agnostikko. Ateisti siksi, etten usko minkään uskonnon yhteenkään jumalaan; agnostikko siksi, etten kuvittele tietäväni, onko maailmankaikkeudessa jotakin meille täysin tuntematonta älyä vai ei, enkä edes uskon tasolla ota kantaa puoleen tai toiseen.

Se että agnostisesti jättää oven auki jonkin ainakin toistaiseksi tuntemattoman ja saavuttamattoman olemassaololle, ei kuitenkaan tarkoita, että tästä voisi johdella yhtäkään rituaalia, ohuintakaan uskontoa tai ainuttakaan moraalioppia.

Suurin osa meistä kuitenkin uskoo juuri johonkin tiettyyn Jumalaan. Siihen lienee lähinnä kaksi syytä. Meidät on ensinnäkin pienestä pitäen kasvatettu ja ehdollistettu uskomaan oman kulttuurimme Jumalaan – jos suomalainen kristitty olisi syntynyt Saudi-Arabiaan, hän vannoi Allahin nimeen – ja toisaalta saatamme kohdata niin traagisia koettelemuksia ja menetyksiä, että hädän keskellä emme tunne selviävämme muuten kuin turvaamalla johonkin sellaiseen Korkeampaan, jolla toivomme olevan varallemme jokin suunnitelma ja tapahtuneelle tarkoitus.

Mutta siis Skepsis ja uskonto? On selvää, että esimerkiksi kristinuskon tarjoilee kiistatta paranormaaleja ja nykypäivässä eläviä uskomuksia siitä alkaen, että jokasunnuntaisissa jumalanpalveluksissa saamme kuulla ihmisen nousseen kuolleista.

Ymmärrän näkemyksen, että on epäjohdonmukaista ja vähän pelkurimaistakin, jos käymme kaivonkatsojien ja tarot-tulkitsijoiden kimppuun samalla kun paljon vaikutusvaltaisempi ja insitutionalisoituneempi taikausko välttyy kritiikiltä – ja juuri siksi, että se on niin institutionaalista. Helpostihan tyydymme vain vähän hymyilemään sisäänpäin, kun kuulemme kirkon edustajan kantavan huolta siitä, että new age -tyyppiä harhaoppeja tuputetaan hyväuskoisille lapsille ja nuorille.

Toisaalta uskontokritiikki on jättimäinen teema, ja sen aktiivinen harjoittaminen muuttaisi Skepsiksen toiminnan painopisteen ja löisi järjestöön helposti harhaanjohtavan leiman.

Jospa ratkaisu voisi olla se, että sekä Skepsis että Vapaa-ajattelijoiden liitto kuuluisivat Humanistiliittoon, ja näiden välillä olisi julkilausuttu ja selvä työnjako niin, että

uskontoon liittyvät kysymykset kuuluvat vapaa-ajattelijoille ja Skepsis voi keskittyä ei-uskonnollisten huuhaaväitteiden kritiikkiin?

MITÄ KOULU VOI TEHDÄ KRIITTISEN AJATTELUN EDISTÄMISEKSI?

Vuonna 1999 sain opinnot lopulta päätökseen ja valmistuin valtiotieteiden maisteriksi yhteensä 408 opintoviikolla. Vähemmälläkin olisi päässyt; maisteritutkintoon olisi riittänyt 160.

Helsingin yliopistosta saamani paperit onneksi päävoittivat filosofian, psykologian ja elämäntutkimustieteen opettajaksi, ja aloitin opettajantyöt lukiossa samana vuonna ensin sivutoimisena ja sitten päätoimisena tuntiopettajana.

Viidentoista opettajavuoden jälkeen voin jakaa usein julkisuudessaakin toistetun näkemyksen: Suomessa on loistava koululaitos. Mutta parannettavaakin on.

Peruskoulu ja lukio antavat ensiluokkaisen pätevää luonnontieteiden opetusta, mutta tieteellinen ajattelutapa ei välttämättä välity opiskelijoille. Enemmän voisi käyttää aikaa ja paukkuja sen pohtimiseen, miten kulloinkin opiskeltavaan tietoon on päädytty. Jos tieteenteon luonne ja periaatteet jäävät vieraaksi, kemian tai psykologian tarjoamalla tiedolla on helposti sama status kuin astrologien tai homeopaattien markkinoimalla viisaudella – erona tietty se, että koulutieto saattaa vanhentua jo opiskelijoiden elinaikana toisin kuin hömppäoppien ikuiset totuudet.

Ylivoimaisesti suosituin reaaliaine ylioppilaskirjoituksissa on nykyään terveystieto. Aine tarjoaisi oivan foorumin uskomushoitosten kriittiseen tarkasteluun, mutta tutustuminen oppikirjoihin ja opetussuunnitelmiin paljastaa, että se jää liiaksi opettajan valvutuneisuuden varaan.

Hömppää saatetaan jopa tyrkyttää: joissakin ammattikorkeakouluissa on ainakin käytetty oppikirjaa, joka esittelee vaihtoehtoisina hoitomuotoina homeopatiaa, vyöhyketerapiaa ja korvakynttilähoitoa.

Olen pyrkinyt psykologian, elämäntutkimustieteen ja filosofian kursseilla tarkastelemaan opiskelijoiden kanssa tieteen ja pseudotieteen eroa ja olemme analysoineet, miksi toiset väitteet ovat perustellumpia kuin toiset. Samalla on hyvä kannustaa itsereflektioon ja herätellä opiskelijoita kysymään itseltään, miksi uskon niin kuin uskon. Kannattaa miettiä, miksi turvaudumme helposti maagiseen ajatteluun ja haluamme uskoa sellaiseen, mikä ei ole totta.

Olemme kursseilla pohtineet, kuinka osaisimme välttää niin Skyllan kuin Kharybdiinkin: yhtäällä vaanii kritiikiton herkkäuskoisuus, toisaalla tarpeeton epäluulo ja kyynisyys. Eivätkä salaliittoteoriat ole valvutuneisuuden ja oivaltavan kriittisyyden merkki!

Samalla on pidettävä mielessä, että koulun tehtävä ei ole tuomita mitään maailmankatsomusta ja jokaisella on tietenkin täysi oikeus uskoa mihin haluaa. Irrationaaliset uskomukset voivat sitä paitsi olla funktionaalisia siinä mielessä, että ne mahdollisesti tuovat mielekkyyttä, turvallisuudentunnetta ja jäsenyyttä elämään. Tärkeintä on rakentava

keskustelu ja ajattelun kehittyminen suvaitsevassa ja moniarvoisessa hengessä, eteenpäin tuuppiva dialogisuus.

Lukiofilosofiassakin olisi korjattavaa. Nyt siinä korostuvat liiaksi filosofian historia ja absurdit anekdootit: saako juoksija koskaan kilpikonnan kiinni? Filosofiaa vai vaa maine järjenvastaisena saivarteluna vaikka sen tehtävä on päinvastoin järjenkäytön terävöittäminen. Vaarana on myös, että filosofiaa käsitellään kuin pölyttynyttä museoesinettä. Aineen opetussuunnitelmaa pitäisikin tarkistaa niin, että argumentoinnin ja kriittisten ajattelutaitojen osuus vahvistuisi.

Tämä ei olisi pahitteeksi keskustelukulttuurillekaan. Jokainen julkiseen keskusteluun osallistuva tietää, miten turhauttavaa on kohdata järkevä kritiikin sijaan enimmäkseen epä-älyllistä ja laumasieluista ad hominem-tölvintää.

Kriittiset ajattelutaidot ovat myös mainiota kuluttajan-suojaa. Jos koulussa ensin vertaillaan perusteltuja ja perusteettomia uskomuksia, tunnin jälkeen ei ensimmäiseksi tilaa ostoskanavalta laihdutusvyötä.

Jos se vain minusta olisi kiinni, heti lukion aluksi kaikki kävisivät kurssin, joka sisältäisi tieteenfilosofian alkeita, väittelytaitojen harjoittelua ja tyypillisimpien argumentointivirheiden tarkastelua. Teksteistä pitäisi etsiä argumentteja ja eritellä niiden vahvuuksia ja heikkouksia. Tällaisesta opetuksesta jos mistä on elämässä pysyvää hyötyä kaiken aikaa kovenevan mediakakofonian ja nettisälän keskellä.

Tervetullut uudistus olisi sekin, että elämäntutkimustietoa avattaisiin kaikille. Nythän sitä saavat opiskella vain uskonkuntiin kuulumattomat. Elämäntutkimustieto ankkuroituu ihmisoikeusetiikkaan ja sekulaariin humanismiin. Aine on luonteeltaan keskustelevalta, ja sen ytimessä ovat pohdinnat siitä, millaisten uskomusten varaan ihmiset ja kokonaiset kulttuurit rakentavat maailmantutkimustaan ja miksi. Ei ole perustetta pitää tätä mainiota ainetta harvojen herkkuna.

Psykologiassa olisi hyvä tarkastella nykyistä enemmän sitä, millaisiin kognitiivisiin vinoutumiin herkästi haksahdamme: miksi kuvittelemme syy-seuraus-suhteita, millaisia ovat tyypilliset päätöksentekoon liittyvät virhearvioinnit, minkälaisiin tilastollisiin harhoihin intuitiomme meidät helposti vie ja niin edelleen.

Kursseilla on myös syytä antaa kyytiä psykologian tontilla mellastaville muodikkaille myyteille ja seksistisille kliseille.

Jo lukioikäisille on mennyt ällistyttävän hyvin läpi vallitsevan asenneilmaston tukema hölynpöly tippaleipäaivoisista naisista ja putkiaivoisista miehistä. Jokseenkin jokainen lukiolainen osaa kertoa, että naisten ajattelu on monipuolista ja kokonaisvaltaista ja nainen pystyy keskittymään moneen asiaan yhtä aikaa kun taas miesaivojen toiminta on mekaanisen suoraviivaista ja yksioikoista. Tämä on silkkaa puppua, mutta kun väitettä toistetaan sitkeästi, siitä tunnetusti tulee totta – ja maailmaa katsellaan sen läpi.

Kriittinen tiedekasvatus on tärkeää, mutta en missään nimessä haluaisi koulusta pelkkää tieteellisen ajattelun hautomoa. Koulun tehtävä on kasvattaa tasapainoisia ja terveitä ihmisiä, ja se onnistuu parhaiten, kun kulttuurin eri alueet ovat opetussuunnitelmissa edes jonkinmoisessa tasapainossa.

Lukujärjestykseen pitää saada mukaan riittävästi taito- ja taideaineita – musiikkia, kuvataidetta, elokuvaa, kirjallisuutta, draamaa. En ole koskaan ymmärtänyt näkemystä, että tiede ja taide olisivat vastakohtia. Yhdessä ja toisiaan täydentäen ne kasvattavat ymmärrystämme siitä, mikä on maailma, mitä on olla ihminen.

MATKA KUMMITUSPAPPILAAN

Viime kesänä Paltamon pappila alkoi taas kummitella mielessäni. Lopulta ei ollut vaihtoehtoa: oli lähettävä etsimään taloa.

Vaati hiukan salapoliisityötä selvittää, ketkä siellä nykyään asuvat, eikä talo kuntaliitosten vuoksi edes löytynyt Paltamosta. Paltamon kunnanvirastosta yhtä kaikki löytyi avulias virkailija, joka ei ihmetellyt kummitusjahtia, ja muuttaman mutkan ja sähköpostin jälkeen tarvittavat tiedot oli saatu. Sitten ei muuta kuin soitto talossa asuville Kristina ja Jussi Peltokalliolle.

Aurinkoisena elokuun päivänä ajoin perheeni kanssa pihaan. Isäntä oli ystävällisesti vastassa ja kertoi meille pappilan historiasta, esitteli kauniin pihan ja rannan, ihailimme vanhaa savusaunaa ja lopuksi pääsimme tutustumaan Engelin piirtämään isoon ja tyylikkäästi sisustettuun taloon.

Onnistuin paikantamaan oven, jolle kartio oli lähes sata vuotta aiemmin ilmestynyt. Nyt se pysyi poissa.

Kummituskartanon vaikutelmaa ei muutenkaan tullut, ennemminkin talossa vallitsi lämpimän arvokas henki, ilmapiiri kuin museossa.

Kummitustunnelman toivossa kysyin, voisimmeko käydä ullakolla, siellä kun kuulemma vielä 1930-luvulla tömisivät 1880-luvulla kuolleen rovasti Andelinin askeleet.

Nyt ullakko oli hiljainen. Kysyin isännältä, oliko hän nähnyt tai kuullut mitään erikoista. Ei ollut.

Lieneekö sitten aikoinaan perustamani yhdistyksen peruja, mutta en luovuttanut. Otin yhteyttä myös talossa lähes 40 vuotta asuneisiin edellisiin omistajiin ja 1980-luvulla yläkerrassa asuneeseen alivuokralaiseen.

Ei, kukaan ei ollut havainnut mitään omituisia.

Mieleen pujahti klassikkoelokuva *Poltergeist* ja meedion dramaattinen julistus: "This house is clean."

Vakuutuin entistä vahvemmin, että Paltaniemen mysteeri selittyy kuten niin monet muutkin arvoitukset. Olemme synnyinlahjana saaneet taipumuksen maagiseen ajatteluun ja rakastamme tarinoita – ja aivan erityisesti sellaisia, jotka nostavat kihelmöivää jännitystä pimeiden iltojen viihdykkeeksi. Ja kun kaikelle koetulle ei aina keksitä selitystä, täytämme tyhjiön kulttuuriin ja ajan henkeen istuvilla myyteillä. Niin ovat uskonnotkin syntyneet.

Mutta ihan vielä ei voi jättää Paltaniemen pappilaa. On nimittäin yksi, hiukan arvoituksellinen lause.

Puhuin ennen Paltaniemen-vierailuamme Kristina Peltokallion kanssa ja kun kysyin, onko hän kokenut talossa mitään yliluonnollista, hän oli sekunnin pitempään hiljaa kuin olisin odottanut ja sanoi sitten:

"Vanha talo pitää ääntä – joskus ihan pauketta."